

Vägen till att se och agera

– om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning

Denna skrift vänder sig till personal som ger stöd och service till människor med funktionsnedsättning. Den är avsedd att användas som ett arbetsmaterial för till exempel personalmöten, arbetsplatsträffar eller utbildningsdagar. Skriften är också en vägledning för att arbeta fram rutiner som passar den egna arbetsplatsen och klient-/brukargruppen för att se signaler, ställa frågor och agera när man misstänker våld.

Vägen till att se och agera

– om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning

Denna skrift är utgiven av Länsstyrelsen i Stockholms län.
Tredje reviderade upplagan.

Författare: Josefin Grände
Grafisk form: Marina Wiking
Tryck: E-PRINT AB, 2018
ISBN: 978-91-7281-857-6

Länsstyrelsen i Stockholms län
Besöksadress:
Regeringsgatan 66
111 39 Stockholm
www.lansstyrelsen.se/stockholm

Innehåll

Förord	5
Studier för arbetsgruppen	7
Checklista för arbetsplatsen	9
Ett lagstadgat ansvar	13
Fakta om våld	15
Att se	25
Att fråga	37
Att ta emot svaret	43
Att agera	47
Att diskutera, Lex Sarah	57
Litteraturtips	59
Svar till Lex Sarah-ärenden	61
Egna anteckningar	63

Förord

SKRIFTEN SOM DU HÅLLER I DIN HAND hoppas jag ska fungera som ett stöd i socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer och inom funktionshinderområdet. Den kan också användas av andra aktörer som är verksamma inom området.

Länsstyrelserna har (2018–2020) i uppdrag att stödja landsting och kommuner att genomföra sina funktionshinderspolitiska strategier och planer i enlighet med den nya funktionshinderspolitikens mål och inriktning. Ett särskilt fokus ligger på jämställdhets- och barnrättighetsfrågor.

Våldsutsatta personer med funktionsnedsättning har länge varit osynliggjorda. Senare års forskning indikerar att kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för våld av sin partner i högre utsträckning än andra. Det finns därför anledning att synliggöra och fråga om våld mot funktionsnedsatta – mer systematiskt än vad som görs idag.

Våld mot personer med funktionsnedsättning liknar i stort sett annat våld i nära relationer generellt. Men det finns skillnader som gör att gruppen funktionsnedsatta är särskilt utsatt, på olika sätt. Till exempel riktas våldet ofta mot funktionsnedsättningen och flera personer i den våldsutsattas närhet kan vara förövare. Det finns myter och fördomar som gör att våldet ofta inte uppmärksammas, eller att de som berättar om sina erfarenheter inte blir trodda.

Den kunskap som socialtjänsten har om våld i nära relationer är avgörande för hur den enskilde bemöts, utreds och erbjuds adekvat stöd och skydd. Stödet till våldsutsatta personer måste vara tillgängligt och erbjudas till alla, oavsett i vilken kommun klienten bor.

MIN FÖRHOPPNING ÄR att skriften kan bidra till och öka kunskapen. Om fler våldsutsatta personer med funktionsnedsättning ska kunna uppmärksammas, och därigenom får det stöd och den hjälp de är i behov av, måste vi först våga fråga och identifiera våldet.

Stockholm december 2018

Karina Uddén

Tillväxtdirektör länsstyrelsen i Stockholms län

Studier för arbetsgruppen

Mamma skämdes för mig. Jag tog på mig skulden för att jag inte var som andra... En taxichaufför som ofta körde mig till och från skolan öppnade dörren till friheten. Det började med att han frågade mig om mina ärr. Jag hittade på olika förklaringar för att slippa fler frågor. Han såg igenom dem och fortsatte att fråga.

Ur intervju med "Helene" i tidningen Stockholm City 20100527

KVINNOR MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING utsätts för våld på en mängd olika arenor, i hemmet, på arbetsplatser, på skolor, i dagliga verksamheter, i samband med färdtjänstresor eller utomhus. Våldet kan bestå av verbala kränkningar, sexuella trakasserier, ekonomiskt utnyttjande, försummelse, fysiskt våld och sexuella övergrepp eller annan utsatthet.

Trots att kommunen har det främsta ansvaret att se till att brottsoffer får stöd och hjälp påpekar Inspektionen för vård och omsorg, IVO i sin nationella tillsyn 2012–2013 att socialtjänstens förmåga att erbjuda stöd och skydd till våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning brister. Bland annat konstateras att det ofta saknas kompetens hos personal i omsorgen för att ens uppmärksamma våldsutsatthet.

FÖR ATT ÖKA KUNSKAPEN OM VÅLD i nära relationer har Länsstyrelsen i Stockholm under flera år organiserat utbildningar på temat Våga se, våga fråga och våga agera för personal från Stockholms län som i sitt yrke möter kvinnor med funktionsnedsättning. Det handlar bland annat om handläggare inom LSS och socialpsykiatri, om personal från gruppboenden och dagliga verksamheter, personlig assistans och boendestöd.

Under utbildningarna framkom ett stort behov av kunskapshöjning och av att få diskutera frågan i relation till det dagliga arbetet. Denna skrift är ett sätt att möta det behovet. Det går inte att skapa rutiner och hänvisningslistor som passar alla yrkeskategorier eller alla kommuner och stadsdelar i Stockholms län. I stället har en del av den kunskap som förmedlades under utbildningarna sammanställts med det som deltagarna själva diskuterat fram i smågrupper. Detta, tillsammans med diskussionsfrågor och checklistor, blir ett arbetsmaterial för till exempel personalmöten, arbetsplatsträffar eller utbildningsdagar. Skriften är också en vägledning för att arbeta fram rutiner som passar den egna arbetsplatsen och klient-/brukargruppen för att se signaler, ställa frågor och agera när man misstänker våld.

Att dela upp kvinnor i olika grupper är till viss del en konstruktion, då olika grupper går i och ur varandra. Det finns många typer och grader av funktionsnedsättningar och andra faktorer som till exempel klass, sexuell läggning, ålder och religion kan samspela med andra livsomständigheter i hur våldet tar sig uttryck och vilka konsekvenser det får för den enskilda kvinnan. Denna skrift behandlar våld mot kvinnor med funktionsnedsättning generellt. När ytterligare faktorer kommer med i bilden måste särskild kunskap sökas kring detta, se lästips och länkar längst bak i skriften.

ÄVEN POJKAR OCH MÄN MED FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR drabbas av våld och övergrepp. Det våld som drabbar kvinnor respektive män skiljer sig generellt i mönster och uttryck. Våld mot kvinnor sker generellt oftare i nära relationer och i det egna hemmet, våldet är upprepat och har mer sexuella uttryck. Det är våld som ofta upplevs som mer skamfyllt och svårt att tala om. Därför är det viktigt att synliggöra just dessa former av våld. Även om begreppet ”kvinnor” i relation till utsatthet används i denna skrift kan den även användas för att synliggöra och hantera ärenden där män har utsatts för våld och övergrepp.

Denna skrift är yrkesgemensam, det mesta är relevant för alla oberoende av om man är handläggare eller utförare. Gå gärna igenom hela skriften i arbetsgruppen, men hoppa över de delar och frågeställningar som inte är relevanta för just er.

Checklista för arbetsplatsen

Denna checklista kan användas av chefer och medarbetare för att undersöka hur långt ni har kommit i kvinnofridsarbetet och som underlag för diskussioner i arbetsgruppen. Hur ser vi på varje fråga?

Om någon fråga inte är relevant för just er verksamhet kan denna hoppas över. Om ni inte känner till begrepp eller lagstiftning som nämns i frågorna finns förklaringar längre fram i skriften.

1. Har ni god kännedom om huruvida ni möter våldsutsatta personer i er verksamhet?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
2. Har alla på arbetsplatsen kännedom om det lagstadgade ansvaret att uppmärksamma våldsutsatta personer och deras barn och att se till att dessa får stöd och hjälp?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
3. Ingår arbetet mot våld i nära relationer i kommunens ordinarie verksamhetsplanering inklusive budget och uppföljning?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
4. Finns det ett medvetet arbete med rutiner för arbetsplatsen kring att hantera situationer då våld upptäcks, samt var våldsutsattas behov av stöd och skydd ska utredas?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
5. Finns det rutiner kring att ställa frågor om våldserfarenheter?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
6. Finns det rutiner kring att ställa frågor om våldsutsatta personer har barn och hur deras situation ser ut?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
7. Finns det rutiner för dokumentation då våld misstänks/uppdagas?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...

8. Finns det rutiner för statistikföring?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
9. Är rutiner och riktlinjer för arbetet skriftliga?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
10. Utvärderas, diskuteras och uppdateras dessa rutiner kontinuerligt?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
11. Ingår verksamheten i någon samverkan med andra myndigheter och/eller organisationer kring kvinnofridsfrågor/barn som upplever våld i hemmet?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
12. Samverkar verksamheten internt inom den större organisationen för att arbeta mer effektivt med våldsutsatta personer?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
13. Får personalen utbildning om våld mot personer?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
14. Finns det någon plan för kompetensutveckling i frågan?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
15. Finns rutiner för att kvalitetssäkra arbetet?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
16. Finns det någon särskilt kunnig i frågan på arbetsplatsen?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
17. Vet alla på arbetsplatsen hur de ska agera vid misstanke om att barn far illa?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
18. Vet alla på arbetsplatsen hur de ska agera vid missförhållanden eller risk för missförhållanden i verksamheten?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...

19. Finns det rutiner kring och forum för personal att avlasta sig och få stöd då de arbetar med svåra ärenden?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
20. Får nyanställda tillräckligt med information kring hur de ska agera då de misstänker eller får veta att någon är utsatt för våld?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
21. Får nyanställda tillräckligt med information om hur de ska agera vid misstanke om att barn far illa?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
22. Får nyanställda tillräckligt med information om hur de ska agera vid missförhållanden/risk för missförhållanden i verksamheten?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...
23. Finns uppdaterade listor kring var man kan vända sig för rådgivning för personal samt hänvisning för våldsutsatta personer samt personer som utövar våld, när det är tydligt att klienten endast vill få information och inte ta del av den utredning som erbjuds inom socialtjänsten?
☐ JA ☐ NEJ ☐ ARBETE STARTAT/PÅBÖRJAS DEN...

Ett lagstadgat ansvar

De skyldigheter som kommunen har gentemot brottsoffer regleras i Socialtjänstlagen.

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

5 kap. 11 § SoL

Föreskrifter och allmänna råd

Från och med 1 oktober 2014 gäller föreskrifter om hur arbetet med våldsutsatta barn och vuxna ska se ut i kommunerna. Föreskrifterna är tvingande regler för kommunerna. Det finns dessutom allmänna råd som beskriver hur organisering och arbete bör se ut och vilka insatser som bör erbjudas.

Alla som arbetar inom socialtjänsten ska ha god kunskap om hur lagstiftning, föreskrifter och allmänna råd på området ser ut.

Föreskrifterna är särskilt tydliga vad gäller de rättigheter som barn som bevittnar eller utsätts för våld har att få stöd och skydd genom socialtjänsten, men även ansvaret för våldsutsatta vuxna lyfts fram.

Enligt föreskrifterna ska det till exempel

- finnas fastställda mål för arbetet med våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare, där man beskriver när och hur målen har uppnåtts.
- alltid öppnas en utredning om man inom socialtjänsten misstänker att ett barn har utsatts för våld eller kan ha bevittnat våld mellan närstående.
- vara tydligt vem eller vilka som bär ansvaret att utreda våld, fatta beslut och följa upp ärenden som rör våld både vad gäller barn och vuxna.

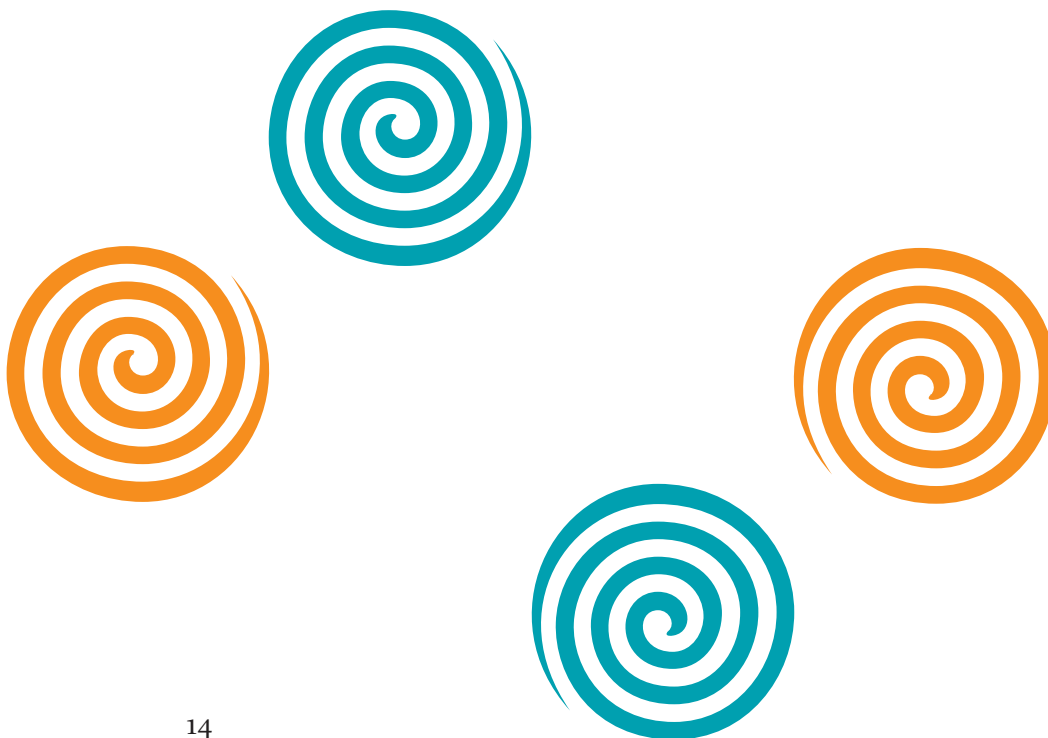
- alltid göras en riskbedömning om ett barn eller en vuxen riskerar att utsättas för ytterligare våld.
- finnas rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras och hur ett barn ska tas om hand och stödjas om en förälder avlidit till följd av våld.

Socialnämnden ska ge insatser till våldsutsatta vuxna och barn som upplever eller bevittnar våld akut samt på kort och lång sikt, med utgångspunkt i behovet av stöd, skydd och hjälp. Personal som genomför insatser enligt SoL bör enligt de allmänna råden ha kunskap om våld och andra övergrepp för att kunna uppmärksamma att en person är våldsutsatt och se till att hon eller han får hjälp med sin våldsutsatthet.

Kommunerna bör dessutom både i sin verksamhet och i klientarbetet ta hänsyn till de särskilda behov som en våldsutsatt kan ha till exempel utifrån ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning, missbruk med mera.

Även hälso- och sjukvårdens ansvar finns formulerat i föreskrifterna.

Läs mer om kommunernas och hälso- och sjukvårdens ansvar i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd: SOSFS 2014:4

Fakta om våld

Våld mot kvinnor – en kränkning av de mänskliga rättigheterna

Mäns våld mot kvinnor är ett utbrett samhälls- och folkhälsoproblem. Våldet riktar sig mot kvinnor i alla åldrar och samhällsklasser och utgör ett av de största hoten mot kvinnors liv och hälsa. Våldet är en av de främsta sjukdomsorsakerna för kvinnor världen över, liksom en av de främsta dödsorsakerna.

I begreppet mäns våld mot kvinnor ingår många olika former av våld, bland annat fysiskt våld, våldtäkt, psykiskt våld, prostitution, sexuella trakasserier, sexuella övergrepp inom familjen, människohandel för sexuella ändamål, hedersrelaterat våld, könsstympning och ekonomiskt utnyttjande. Våldet sker i det offentliga, på gator och torg, på arbetsplatser, dagliga verksamheter och skolor, i samband med krig, i taxibilar, på krogen och i parker. Men framför allt sker det i det privata, innanför stängda dörrar, ofta i kvinnors eget hem.

FN:s definition av våld mot kvinnor:

Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet. Mäns våld är en kränkning av kvinnors rättigheter och grundläggande friheter.

Ur FN:s Deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor (1993)

Våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar

Kvinnor med funktionsnedsättningar är utsatta för våld i minst lika stor utsträckning som kvinnor generellt, och den vanligaste våldsutövaren för vuxna kvinnor är partner. Men våldet kan också utövas av andra närstående, personal eller okända.

I studier konstateras tre faktorer som kan innebära en särskild utsatthet för våld när det gäller personer med funktionsnedsättning: beroende, osynlighet och sårbarhet.

Beroende

Hjälp- och vårdberoende har visat sig vara förknippat med en ökad risk för våldsutsatthet, och många kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för våld av personer som de på olika sätt är beroende av för att klara sitt liv och sin vardag. Beroendeställningen ökar risken för kontroll, våld och kränkningar, och våldsutövaren är ofta någon som förutsätts ge stöd och hjälp, vilket kan öka utsattheten och känslan av maktlöshet. Ibland är den våldsutövande närstående den som hjälper till med kvinnans kommunikation med omgivningen, vilket skapar extra beroende, ytterligare kontrollmöjligheter och minskade möjligheter att söka hjälp. Beroendet kan också göra att våldet tar sig andra uttryck; våldet blir inte bara aktiva handlingar utan kan också handla om försummelse, att inte få hjälp med föda, medicinering eller hygien, eller att inte få tillgång till de hjälpmedel man behöver.

I många kvinnors liv finns ett stort antal personer som hon kan stå i beroendeställning till, vilket också skapar fler arenor för våldsutsatthet, till exempel i relation till kontaktperson, personligt ombud, boendestödjare, vårdbiträde, vårdare, personlig assistent, avlösare, elevassistent, färdtjänst, gode män och förvaltare. Närstående står enligt studier för en stor del av våldet, både partners och andra anhöriga, och särskilt utsatt kan kvinnan bli om den närstående även har en funktion som personlig assistent eller god man. Det finns också en ökad risk för våld och isolering om anhöriga är beroende av kvinnan med funktionsnedsättning, till exempel för ekonomisk försörjning genom anhörganställningar.

Osynlighet

Många kvinnor drabbas av funkofobi, det vill säga fördomar och diskriminering mot personer med funktionsnedsättning. Till exempel kan det innebära att personer med funktionsnedsättningar ses utifrån stereotypa bilder av olika typer av funktionsnedsättning eller att de tillskrivs gravare eller andra funktionsnedsättningar än de har. Våldsutsatta kvinnor och deras anhöriga vittnar om en objektivisering med ett fokus på funktionsnedsättningen som leder till att personer i omgivningen inte ser förekomsten av kränkningar och övergrepp eller att kvinnan inte blir trodd när hon berättar om erfarenheter av våld. Risken är också att hon själv ses som problemet, det gäller särskilt när kvinnan har intellektuella eller psykiska funktionsnedsättningar, och insatser kan inriktas på att ”lära henne att sätta gränser”, medan våldsutövarens ansvar för våldet osynliggörs. Detta ökar också risken för fortsatt utsatthet.

Våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning får inte heller samma tillgång till samhällets insatser för stöd och skydd till våldsutsatta kvinnor som andra kvinnor, och de särskilda behov som kvinnor kan ha utifrån sin våldsutsatthet och sin funktionsnedsättning tillgodoses ofta inte. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) påpekade i sin nationella tillsyn 2012–2013 att socialtjänstens förmåga att erbjuda stöd och skydd brister. Bland annat har man konstaterat att det saknas kompetens hos personal i omsorgen om personer med funktionsnedsättning, och ofta uppmärksammas inte ens problematiken med våld i nära relationer. Många kommuner saknar både skyddat boende och information tillgängligt för personer med funktionsnedsättning.

Sårbarhet

Att ha en funktionsnedsättning kan innebära minskade möjligheter att undvika eller skydda sig från våld, och ibland att verbalisera sina våldserfarenheter. Multipla funktionsnedsättningar och grad av funktionsnedsättning påverkar sårbarheten. Studier visar också att våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar ofta riktar sig mot själva funktionsnedsättningen. Har en kvinna svårt att gå kan våldet riktas mot benen, är hon synskadad kan mannen flytta runt saker i lägenheten så att hon inte kan orientera sig, och kvinnor med smärtsjukdomar kan tvingas utföra rörelser som orsakar ytterligare smärta. Hon kan också bli förlöjligad, hånad eller isolerad med hänvisning till funktionsnedsättningen. Indirekt kan funktionsnedsättningen öka exponeringen för faktorer som hänger samman med en högre våldsutsatthet, som brist på förvärvsarbete, sämre ekonomi, missbruk och brist på socialt stöd.

Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts inte bara i nära relationer eller inom omsorgen. Barn och unga med funktionsnedsättning utsätts i högre grad för våld och trakasserier i skolan och på andra platser än andra barn. I studier kring våldsutsatthet hos vuxna kvinnor med funktionsnedsättning framkommer också våldsutsatthet i samband med taxiresor, på arbetsplatser, på krogen, på internet och i andra offentliga miljöer.

Funktionsnedsättning är i vissa fall en konsekvens av tidigare våldsutsatthet. Det är något man i studier har sett extra tydligt när det gäller psykiska funktionsnedsättningar. Fysiska och kommunikativa färdigheter samt psykisk och fysisk hälsa kan försämrats som konsekvens av våld och trauma.

Våldets olika uttryck

Han psykade mig så att jag till sist inte visste vad som var sant eller falskt. Jag var så jagad, så jagad. Mot slutet bankade hjärtat i bröstet hela tiden och det kändes som jag skulle krypa ur skinnet. Han kunde säga till mig att jag, som är synskadad, skulle gå i höglackat och ha långa, röda naglar. Jag som knappt kan ta mig fram i vanliga skor.

Karin i Torgny, K., (2008) s. 52

Ordet ”våld” ger oss ofta bilder av knytnävsslag, sparkar, blåmärken och blod. Dessa bilder av våld gör att vi riskerar att missa våldet, trots att vi har det framför ögonen. Kvinnor utsätts ofta för upprepat våld över tid och våldet kan ta en mängd olika uttryck:

Psykiskt våld

Exempel: Verbala kränkningar, förnedring, isolering, kontroll, förstöra ägodelar, hot, skambeläggande, gester, metodisk nedtryckning, utpressning eller hot i relation till barnen.

Fysiskt våld

Exempel: Kasta saker, knuffa, hålla fast eller släpa, dra i håret, beröva sömn, nypa, slå, skaka, ta strypgrepp, tvångsmata, sparka, hota med vapen.

Ekonomiskt utnyttjande

Exempel: Stöld av pengar eller ägodelar, utpressning, kontroll över ekonomin, utnyttjande.

Sexuellt våld

Exempel: Tvingas utföra eller genomlida sexuella aktiviteter som man inte vill ha del i.

Försummelse

Exempel: Medvetet felaktig medicinering, bristande hygien, otillräcklig föda, lämna någon utan hjälp och tillsyn långa perioder, försvåra i stället för att underlätta.

Latent våld

Exempel: Det latent våldet är ständigt närvarande i kraft av sin möjlighet. Den som utsätts för våld i en nära relation lever i ständig beredskap och risken för nytt våld skapar ett strategiskt och anpassat beteende hos den utsatte för att undvika våld. Det latent våldet är den form av våld som är tydligast även efter att den utsatta har lämnat en relation där det funnits våld.

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp kan ligga långt tillbaka i tiden men ändå påverka kvinnors liv och hälsa. Att bli utsatt för sexuella övergrepp innebär ett trauma och en integritetskränkning som ofta sätter djupa spår. Psykiska funktionsnedsättningar eller missbruk kan vara konsekvenser av övergrepp som skett för många år sedan, ibland under kvinnans barndom. Ofta är detta mycket svårt att tala om och kvinnan kopplar kanske inte heller själv ihop symtomen med övergreppen. Därför behöver detta särskilt uppmärksammas av personal och frågor ställas som visar att sexuella kränkningar är möjligt att prata om. Funktionsnedsättning ökar också i vissa fall sårbarheten för att utsättas för nya övergrepp, övergrepp som inte alltid definieras som sådana av kvinnorna själva. Det kan till exempel handla om att ha många sexuella kontakter som man egentligen inte vill ha och som man far illa av. Att ha många sexuella kontakter behöver inte vara ett problem, här finns också risk för att man fråntar kvinnor rätten till sin sexualitet. Men i de fall där de sexuella kontakterna innebär problem behöver kvinnor få prata om och få hjälp att hantera sin situation. Man behöver också få hjälp att sätta ord på och definiera övergreppen som just övergrepp och brottsliga handlingar i de fall de är det.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Det finns många kvinnor och tjejer i Sverige som inte har rätt att forma sin egen identitet, sexualitet och sina relationer på grund av att de lever i ett sammanhang där normer kring ”heder” används för att kontrollera deras liv och sexualitet. Detta drabbar naturligtvis även kvinnor och flickor med funktionsnedsättning som befinner sig i ett sådant sammanhang. Det hedersrelaterade förtrycket kan få konsekvenser allt från att tjejers och kvinnors rörelsefrihet begränsas, att de till exempel inte får delta i sociala aktiviteter efter skolan eller arbetet, till våld och tvångsäktenskap. Hedersbegreppet baseras på att mannens, familjens och släktens heder är beroende av de andra familjemedlemmarnas eller släktingarnas beteende. Direkt kopplad till hedern är de kvinnliga familjemedlemmarnas eller släktingarnas kyskhet och ärlighet. Denna ärlighet utgår från kvinnors och tjejers sexualitet.

Kvinnornas sexualitet blir på detta sätt en kollektiv angelägenhet och måste kontrolleras. Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning.

Hedersrelaterat förtryck drabbar inte bara tjejer. Även killar drabbas i och med starka normer kring maskulinitet och kön. En kille som inte vill vara med och upprätthålla familjens heder genom att till exempel kontrollera sina systrar kan råka ut för repressalier. Killar som till exempel bryter av mot en förväntad manlighet och heterosexualitet genom att identifiera sig som homosexuella, bisexuella eller transpersoner riskerar att utsättas för allt från utfrysning till våld (detta kan även drabba tjejer och kvinnor som bryter mot en förväntad heterosexualitet). Också killar riskerar att giftas bort mot sin vilja.

Hur vanligt är våld?

I början av 2014 publicerade Nationellt Centrum för Kvinnofrid vid Uppsala universitet en ny stor prevalensstudie; Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Studien undersöker människors utsatthet för fysiskt, sexuellt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv och kopplingar mellan våld och psykisk och fysisk ohälsa. Det visar sig återigen att våld är ett enormt samhällsproblem, studien visar till exempel att 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen någon gång under livet har blivit utsatta för allvarligt fysiskt, sexuellt eller psykiskt våld. Studien visar även på tydliga kopplingar mellan våldsutsatthet och psykisk och fysisk ohälsa.

Det är framför allt kvinnor som utsätts för sexuellt våld. Var femte kvinna och var tjugonde man har utsatts för allvarligt sexuellt våld någon gång under livet. Drygt en av tio kvinnor och en av hundra män hade utsatts för allvarligt sexuellt våld som vuxna (efter sin 18-årsdag), den vanligaste förövaren framför allt för kvinnorna uppges vara partner eller före detta partner.

Kvinnor utsätts oftast av någon närstående, män utsätts oftast av en okänd förövare. 14 procent av kvinnorna hade som vuxna blivit utsatta för våld eller hot om våld av en aktuell eller tidigare partner och tre procent av okända män. Fem procent av männen hade blivit utsatta för våld eller hot om våld av en aktuell eller tidigare partner och 16 procent av okända män.

I Brå:s Nationella Trygghetsundersökning (Brå 2014:8) från 2013 har 13 000 personer fått svara på frågor om utsatthet för brott under senaste året. Totalt uppgav sju procent att de utsatts för brott i en nära relation under senaste året, lika många män som kvinnor uppgav att de utsatts. I studien bekräftas resultat från tidigare studier; både kvinnor och män utsätts, men det är betydligt vanligare att kvinnor utsätts för upprepat våld. Kvinnor utsätts i högre grad för grovt våld och

har betydligt större behov av sjukvård och andra hjälpinsatser utifrån sin våldsutsatthet. Dessutom utsätts kvinnor i högre utsträckning för sexualbrott och trakasserier från närstående (Brå 2014:8).

Hur vanligt är våld mot kvinnor med funktionsnedsättning?

Mörkertalen beräknas vara extra höga när det gäller våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar. Särskilt höga är de sannolikt när det rör kvinnor med grava eller multipla funktionsnedsättningar. Dessa nås troligen inte heller i enkätstudier. Samtidigt vet vi att dessa kvinnor är extra utsatta när det gäller våld.

År 2007 kom en omfångsundersökning av våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, utförd av utredningsinstitutet *Handu*. 1 063 kvinnor, framför allt kvinnor med olika typer av fysiska funktionsnedsättningar som gör det svårt att fly, orientera sig rumsligt eller försvara sig, besvarade enkäten.

Våld mot kvinnor med fysiska funktionsnedsättningar

Totalt svarar en tredjedel av kvinnorna ja på frågan om de någon gång har utsatts för våld, hot eller sexuella trakasserier. I hälften av de fallen, totalt 14 procent av samtliga svarande, har kvinnorna en eller flera gånger fått fysiska skador av händelserna. Ännu fler kvinnor än denna tredjedel uppger våldserfarenheter då de har fått besvara frågor om olika konkreta handlingar de utsatts för.

Några exempel på resultat:

- En dryg tredjedel uppger att de har utsatts för sexuella trakasserier av en man de inte känner.
- Sju procent uppger att de har utsatts för sexuella trakasserier av färdtjänst- eller taxichaufförer. Särskilt vanligt är det bland unga kvinnor, 22 procent av kvinnorna i åldern 18–14 år hade utsatts av en färdtjänst- eller taxichaufför.
- Var femte kvinna har utsatts för sexuellt våld efter sin femtonårsdag.
- Var femte kvinna bor nu eller har bott med en man som utsätter henne för våld.

När Handu jämför med omfångsstudier gällande kvinnors utsatthet för våld fann de att kvinnorna i studien i stort sett är lika våldsutsatta i parrelationer som kvinnor generellt, men Handus studie visade på en högre utsatthet för psykiskt våld bland kvinnor med funktionsnedsättningar. Kvinnor med funktionsnedsättning uppgav också i större utsträckning att de kände skam för våldet de drabbats av och de hade i högre grad haft självmordstankar. Två tredjedelar svarar att de aldrig har fått eller sökt hjälp.

Kvinnorna har utsatts för våld framför allt av partners och andra närstående män som föräldrar, släktingar och vänner. Men våldsutövaren kan även vara grannar, arbetskamrater, okända och personal. Den vanligaste platsen att utsättas för våld eller hot är det egna hemmet.

Våld i nära relationer

Liksom när det gäller våld mot kvinnor generellt är den vanligaste förövaren även när det gäller våld mot kvinnor med funktionsnedsättning en partner eller före detta partner.

Totalt sett uppger 20 procent av de svarande kvinnorna i Handus studie att de nu bor, eller tidigare har bott tillsammans med, en man som utsatt dem för våld, hot eller sexuella övergrepp. Få av dem har fått eller sökt professionellt stöd från samhällets olika instanser, totalt sett svarar två tredjedelar att de aldrig fått eller sökt något stöd eller hjälp.

Våld mot kvinnor med måttlig eller lindrig intellektuell funktionsnedsättning

I Handus studie har även 153 kvinnor med måttlig eller lindrig intellektuell funktionsnedsättning besvarat frågor om våldsutsatthet, ett för litet underlag för att dra några generella slutsatser för hela gruppen. Men svaren från dessa kvinnor kan tyda på en större våldsutsatthet bland gruppen kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar än i många andra grupper av kvinnor.

- En tredjedel har blivit slagna innan de fyllt 15 år.
- En av fem har tvingats till sex innan de fyllt 15 år.
- En tredjedel har utsatts för våld efter att de fyllt 15 år.
- Sex av tio kvinnor har blivit utsatta för sexuella trakasserier.
- En av tio har blivit våldtagen av en pojkvän.
- Tre av fyra kvinnor som har bott ihop med en man blev utsatt för våld i relationen.
- En fjärdedel av kvinnorna som nu bor i ett förhållande har blivit utsatta för våld i detta.

Våld mot kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar

Kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar är en särskild riskgrupp när det gäller att utsättas för våld. De lever ofta mer isolerat än andra kvinnor, har generellt sämre ekonomi än kvinnor i stort och är ofta beroende av andra människor för att klara sin vardag. Våld och övergrepp förvärrar en redan utsatt situation. Samtidigt är det också viktigt att se att den psykiska funktionsnedsättningen kan vara en konsekvens av våld och övergrepp. Kvinnor behöver stöd att komma ur våldsamma relationer eller bearbeta våld och trauma som ligger längre tillbaka i tiden för att deras hälsa ska förbättras.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, RSMH, tog initiativ till en omfångsundersökning bland kvinnor som uppsöker psykiatri (Bengtsson-Tops 2004). 1 382 kvinnor som kom i kontakt med öppen eller sluten psykiatri i Skåne fick besvara frågor i en enkät.

Resultatet av denna studie visade på en hög våldsutsatthet.

- 70 procent uppgav att de någon gång i sitt liv hade blivit utsatta för psykiska, fysiska och/eller sexuella övergrepp och/eller ekonomiskt utnyttjande.
- 54 procent hade blivit utsatta som barn (före 16 års ålder) och 63 procent hade utsatts efter 16 års ålder.
- 31 procent hade utsatts under det senaste året.

Den vanligaste typen av förövare för kvinnor som utsatts i vuxen ålder var partner, 40 procent, därefter kom före detta partner, obekant, bekant och släkting. I fem procent av fallen var förövaren en vårdgivare.

70 procent av kvinnorna som utsatts för övergrepp före sin 16-årsdag och 68 procent av dem som utsatts efter sin 16-årsdag rapporterade nuvarande psykiska problem som konsekvenser av övergreppen. De kvinnor som utsatts hade sämre självbild än de som inte utsatts. Symtombilder som kopplades till våldet var ångest och oro, rädsla och relationsproblem. De hade också längre vårdtider än kvinnor som inte utsatts för våld. Trots detta var det få kvinnor som fått behandlingsinsatser som riktade in sig på våldet.

Våld och trauma som inte bearbetas kan få en mängd olika konsekvenser i kvinnors liv, bland annat i form av psykiska funktionsnedsättningar. Kvinnorna blir då oftast synliga och får behandling för symtomen. Våldet, antingen det ligger långt bak i tiden eller är en del av kvinnans nuvarande vardag, förblir osynligt och fortsätter att påverka kvinnans psykiska och fysiska hälsa.

I Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågors ungdomsenkät 2012 framgår att unga tjejer (16–25 år) med funktionsnedsättning är mer utsatta för oönskade sexuella förlag och handlingar på nätet. I Ungdomsenkäten har de tillfrågade fått svara på frågan om de någon gång har varit med om att ”någon på nätet försökt få en att prata om sex eller skicka bilder eller göra något framför en webbkamera mot ens vilja”. Över 55 procent av tjejerna med funktionsnedsättning hade varit med om det någon gång. Av dessa hade 15,7 procent varit med om detta en gång, och 40 procent flera gånger. Det kan jämföras med tjejer utan funktionsnedsättning där 13,2 procent varit med om detta en gång och 28,9 procent flera gånger, eller killar med funktionsnedsättning där 4,8 procent varit med om detta vid ett tillfälle och 7,5 procent flera gånger.

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen

- ✖ Vad tänker vi på när vi hör ordet våld?
- ✖ Blir vi förvånade när vi ser siffrorna över våldsutsatthet bland våra brukare/klienter?
- ✖ Vad kan det bero på att våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning så länge har varit en dold grupp i samhället?
- ✖ Har vi god kunskap om våldserfarenheter bland kvinnorna vi arbetar med?
- ✖ Vilken typ av våld ser vi? Vilka typer av våld finns risk för att vi missar (ha i åtanke att våldet kan vara fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt eller handla om försummelse)? Varför är det så?
- ✖ Har vi kunskap om och uppmärksammar om vi har brukare/klienter som riskerar att drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck?
- ✖ Vad innebär vårt ansvar att uppmärksamma våldsutsatthet hos våra brukare/klienter?
- ✖ Vad får det för konsekvenser för kvinnor vi möter om vi inte har kunskap om eller inte vågar se våld?

Att se

Våld i parrelationer – mönster och uttryck

Allt gick så fort när vi träffades. Efter bara ett par dagar var vi oskiljaktiga. Jag minns berusningen. Mats var allt jag hade drömt om, allt jag velat ha. Kärleken var av helt annat slag än jag tidigare upplevt. Det kändes så rätt att vara tillsammans med honom. Han spelade inte cool eller svårtåtkomlig på något sätt. Han bara öste ur sig kärleksförklaringar på ett sätt som jag aldrig varit med om förut. Det var så härligt att vara tillsammans med någon som så uppenbart tyckte att jag var fantastisk. Det kändes som om jag hittat min pusselbit.

Karin Nygårds i Alakoski (red) (2007) s. 178

Processer i en relation där våld förekommer

En relation där mannen utsätter kvinnan för våld har ofta som de flesta andra relationer börjat i förälskelse och kärlek (det finns naturligtvis här som annars undantag, till exempel om kvinnan gått in i relationen på grund av isolering och ensamhet eller om hon har blivit bortgift). Om mannen använt våld eller sagt kränkande saker till kvinnan i början av relationen hade hon i de flesta fall lämnat med en gång.

I stället sker en process i relationen som sträcker sig över olika lång tid och varierar i innehåll från relation till relation. Processen ser ofta liknande ut i samkönade relationer där en man utsätter en annan man eller en kvinna utsätter en annan kvinna, även om vi här skriver man och kvinna.

Det som är gemensamt för processen i de flesta relationer där mannen utsätter kvinnan för våld är att hennes livs- och handlingsutrymme gradvis krymper av mannen. Med livsutrymme menas här allt det som ingår i en individs liv; hennes relationer, hennes självkänsla, hennes åsikter, hennes fritidsintressen och så vidare. Kvinnor med någon form av funktionsnedsättning kan, bland annat på grund av fördomar hon fått möta och som konsekvens av sin funktionsnedsättning, redan ha ett mindre livsutrymme än kvinnor generellt. Ibland har integriteten rubbats sedan tidigare genom att många olika människor har tagit i deras kroppar eller bedömt dem på olika sätt. Processen kan därmed gå snabbare.

Minskningen av livsutrymmet börjar ofta med små förskjutningar som varken kvinnan eller hennes omgivning reagerar på. Det kan handla om svartsjuka som till en början kanske ses som ett tecken på kärlek eller med små kommentarer om hennes klädsel eller sätt att prata. När tiden går i relationen börjar svartsjukan utvecklas till kontroll och kommentarerna blir allt mer kritiska.

Kontroll och isolering

När mannen börjar kontrollera kvinnan uppfattas det ofta som omtanke eller hänsyn när han vill veta vem hon har pratat eller umgåtts med. Om han hänvisar till svartsjuka kan detta kännas smickrande till en början. Så småningom börjar kontrollen kännas kvävande, men då har hon ofta redan börjat normalisera situationen. Han ogillar att hon umgås med vänner eller familjemedlemmar. Särskilt illa tycker han om hennes kontakter med andra män. En kvinna med funktionsnedsättning har generellt redan från början sämre socialt kontaktnät, färre fritidsaktiviteter och så vidare, vilket kan göra det lättare att kontrollera och isolera henne.

En del av kvinnorna berättar att den person som de lever tillsammans med går ut själv på fester och andra sociala aktiviteter med förklaringen att det är för besvärligt att ha en ”sån som du med” eller ”du är för ful för att få följa med”.

Ur Finndahl, K. (2001)

Psykiskt våld

Det psykiska våldet kan börja med små kommentarer och pikar som hon i början kanske slår ifrån sig eller protesterar mot. Men kritiken och pikarna kommer oftare och oftare och de börjar så småningom sätta sig.

Det psykiska våldet blir allt grövre, till slut kan hon få höra att hon är så ful, korkad, oduglig, sjuk i huvudet eller värdelös att hon ska vara glad att någon alls vill ha henne. I och med att hon ofta har få sociala kontakter kvar finns inte heller andra att spegla sig mot. Han blir den referenspunkt som hon relaterar sina upplevelser och sin självbild till.

Han hade övertagat. Jag minns ett tillfälle, då hotade han att berätta för försäkringskassan att min sjukdom gjorde att jag inte kunde sköta barnen ordentligt. Han sa att han skulle se till så att jag aldrig mer skulle få se dem. Jag mådde väldigt dåligt och undrade om försäkringskassan skulle ifrågasätta mig och om jag skulle kunna förklara för dem att Göran hade fel.

Eva i Torgny, K. (2008) s. 14

Så småningom kan det psykiska våldet eskalera även till hot. Han kanske hotar med att göra illa eller döda henne och eventuella barn. Han kan också hota med att ta livet av sig själv.

Sexuellt våld

I relationer där det förekommer psykiskt och fysiskt våld förekommer ofta även sexuellt våld och sexuella kränkningar. När man blir utsatt för sexuellt våld av den man lever med och kanske älskar är det mycket svårt att se detta som övergrepp eller våld. Även det sexuella våldet blir ofta grövre med tiden, och handlar om allt från manipulationer och gradvisa kränkningar till våldtäkter.

Växling mellan våld och värme

Om mannen skulle vara enbart elak, kontrollerande och våldsutövande skulle antagligen de flesta kvinnor lämna tidigare. I stället växlar han oftast mellan att vara elak/aggressiv/våldsam med att vara omtänksam och kärleksfull. Hon vill gärna se hans fina sidor som hans sanna personlighet. I kontrast till våldet/elakheten upplevs dessutom hans goda sidor och de fina stunderna som ännu bättre än vad de annars skulle göra.

Våldet riktas ofta mot funktionsnedsättningen

Studier visar att våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar ofta riktar sig mot själva funktionsnedsättningen. Har en kvinna svårt att gå kan våldet riktas mot benen, har hon svårt att se kan mannen flytta runt saker i lägenheten så att hon inte kan orientera sig. Kvinnor med smärtsjukdomar kan tvingas utföra rörelser som orsakar ytterligare smärta.

Kvinnan har mycket liten rörelseförmåga och behöver hjälpmedel och hjälp med många saker för att vardagstillvaron ska fungera. I badrummet använder kvinnan en lift. Mannen kunde i ilska och som bestraffning lämna kvinnan i liften och gå hemifrån. Vid andra tillfällen flyttade han bort telefonen så att hon inte kunde nå fram till telefonen och försvann sedan ut.

Ur Finndahl, K. (2001)

Även det psykiska våldet, förnedringen och den systematiska nedtryckningen påverkas, hon blir förlöjligad, hånad eller isolerad med hänvisning till funktionsnedsättningen.

Om jag går ifrån honom nu så vet jag inte om någon kommer att älska mig igen...

Ur filmen *Dubbelt Utsatt*, Grunden Media

Kvinnor är också med om att man eller familj säger eller antyder att de skäms så mycket över henne att de måste gömma undan henne eller inte vill ta med henne i sociala sammanhang.

Kvinnan får ansvar för våldet

Mannen skuldbelägger ofta kvinnan för våldet han utövar. Det är på grund av hennes egenskaper deras relation ser ut som den gör och han påstår att det inte alls varit så här i tidigare relationer. Kvinnan kan även lägga ansvar på sig själv för våldet, ibland på grund av funktionsnedsättningen och för att hon är till besvär för mannen. På samma sätt kan närstående och anhöriga tycka att hon ska vara så glad att hon har en man som tar hand om henne att de blundar för vad som försiggår.

Traumatisk bindning

I traumaforskning har man länge använt begreppet ”traumatisk bindning” för att beskriva den starka känslomässiga bindning som kan uppstå i en relation där den ena personen utsätter den andre för upprepat våld och kränkningar. Det är dubbeltraumatiskt att utsättas för våld av någon som man har en relation till och som man kanske är känslomässigt eller praktiskt beroende av. För att överleva anpassar ens psyke sig till situationen, man börjar förstora de positiva egenskaperna hos våldsutövaren och förminska de negativa, våldet. Carin Holmberg och Viveka Enander beskriver i studien *Varför går hon?* (2004) det ”traumatiska band” som binder kvinnan till den våldsutövande mannen. Det traumatiska bandet är som en fläta, där hennes känslor av kärlek, rädsla, hat, medlidande, skuld och hopp tvinnas samman. Den traumatiska bindningen är stark och bidrar till att hålla kvar kvinnan i relationen. Traumatisk bindning uppstår inte bara i parrelationer där någon utsätts för våld, den kan även uppstå till exempel mellan en förälder och ett barn, eller mellan en personlig assistent och en vårdtagare, när någon som befinner sig i ett överläge utsätter den andre för våld.

Se gärna filmerna i utbildningsmaterialet *Det finns stunder* (beställs genom www.amphi.se) som visar olika situationer när kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för våld. Filmerna fungerar som bra diskussionsunderlag.

Våld i nära relationer kan se ut på många sätt

Ovan har beskrivits vanliga processer i en parrelation där det förekommer våld. Kvinnor med funktionsnedsättning blir utsatta för våld i olika nära relationer och våldet ser inte alltid ut på detta sätt. Ibland kan det uppstå våld i en parrelation som inte har funnits där tidigare, till exempel utifrån den kris som kan uppstå hos partnern när en kvinna utvecklar en neurologisk sjukdom eller annan förvärvad funktionsnedsättning. En tung omsorgsbörda kan leda till att en anhörig börjar utöva våld i frustration, någon kanske börjar använda hårda ord, börjar ta allt hårdare i personen, tvångsmatar eller ger inte hjälp när personen behöver det. Barn och unga med funktionsnedsättning utsätts för våld i långt högre utsträckning än barn och unga generellt. Ett tungt omsorgsansvar kan också leda till att anhöriga blir överbeskyddande och på grund av detta, eller på grund av ekonomiska faktorer, inte låter personen fatta egna beslut om sitt liv.

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ Har vi någon gång i vårt arbete mött någon klient eller brukare som uppvisar tecken på att befinna sig i en relation där hon far illa? Hur har det yttrat sig?
- ✖ På vilka sätt kan kvinnor med funktionsnedsättning få sitt livsutrymme förminskat redan innan hon går in i relationen?
- ✖ Vad kan det få för konsekvenser för en person att leva i en relation där man blir utsatt för kränkningar och våld?
- ✖ Vilka ytterligare konsekvenser kan funktionsnedsättningen bidra till i relation till våldet?
- ✖ Varför är det så många som inte berättar för någon utomstående om vad man blir utsatt för?
- ✖ Vad kan vi göra för att underlätta för kvinnor att våga berätta?
- ✖ Vad kan man behöva för att få hjälp att ta sig ur en relation där man blir utsatt? Vad kan vi bidra med?

Samtliga exempel på signaler på våldsutsatthet i detta kapitel kommer från smågruppsdiskussioner med handläggare inom LSS och socialpsykiatri samt personal som arbetar på gruppboenden och dagliga verksamheter i Stockholms stad. Smågruppsdiskussionerna ägde rum under utbildningar kring våld mot kvinnor med funktionsnedsättning åren 2008 och 2009 i Stockholms Stad.

Signaler som kan vara tecken på våld

Det är så svårt att veta vad man ska göra för man skäms också så man kan inte säga något till sin mamma eller kontaktperson. Alla tjejer borde få hjälp. Folk i vården och så måste lära sig att se när något har hänt, för det är svårt att beskriva och säga själv. Tänk om de inte tror på mig när jag berättar.

Väldtagen kvinna med lindrig intellektuell funktionsnedsättning,
Utredningsinstitutet Handu (2007)

Det är viktigt att komma ihåg att många kvinnor gör allt för att ingenting ska synas utåt. Det finns många kvinnor som inte uppvisar tydliga tecken på våldsutsatthet. Det finns alltid en risk att fastna i föreställningar kring hur våldsutsatta kvinnor (eller våldsutövare) ”ska” vara eller bete sig, och då missa de som inte passar in i bilden. Samtidigt finns en mängd signaler som kan vara tecken på att någon är eller har varit utsatt för våld. Som personal har man ett särskilt ansvar att uppmärksamma signaler från kvinnor som har svårigheter att med ord kommunicera sin utsatthet, till exempel kvinnor med grava funktionsnedsättningar.

Exempel på signaler att hålla utkik efter generellt:

FÖRÄNDRING AV KVINNANS PERSONLIGHET eller beteenden (ökad oro, isolering, hon säger och gör saker hon inte brukar, undviker vissa situationer, personer och platser och så vidare).

HON TALAR NEDVÄRDERANDE OM SIG SJÄLV och sin förmåga, sitt utseende och så vidare.

HON BESKRIVER SIG SOM EN ”BELASTNING” för sin partner eller anhöriga.

KVINNAN HAR MÅNGA INSTÄLLDA MÖTEN, svårigheter att komma hemifrån eller att vara hemifrån för länge.

HON LÄMNAR OLOGISKA FÖRKLARINGAR, berättelser som inte hänger ihop.

KVINNANS MOBILTELEFON ringer hela tiden.

ANHÖRIG, ELLER KVINNAN själv, avböjer stöd som innebär insyn.

KVINNANS PENGAR TAR SLUT hela tiden.

MANNEN ELLER NÅGON ANHÖRIG är alltid med vid möten med kvinnan.

KVINNAN VISAR RÄDSLOR eller osäkerhet i relation till mannen eller anhörig, hon hänvisar ofta till vad han eller hon tycker och tänker.

KVINNANS INTERAKTION MED MANNEN eller anhörig (personen talar över huvudet på henne, förekommer hennes svar, säger nedsättande saker, hon lämnar beslut till personen).

OVILJA ATT TALA OM RELATIONEN eller ett krampaktigt sätt att tala om hur bra relationen är.

KVINNAN BERÄTTAR OM "NÅGON ANNAN" som är våldsutsatt.

MÄRKLIGA REFERENSRAMAR eller mycket frågeställningar kring vad som är "okej" och "normalt" beteende i en relation.

HON ANTYDER MELLAN RADERNA att något inte står rätt till.

PLÖTSLIGA ELLER KRAFTIGA REAKTIONER vid till exempel beröring, synintryck, höga ljud, vissa lukter och så vidare.

UTAGERANDE BETEENDE, sexuellt eller på annat sätt.

FRUSTRATION, ilska.

LÅGT SJÄLVFÖRTROENDE, osäkerhet.

RÄDSLÅ, oro, ångest.

APATI.

INLÄRNINGSSVÅRIGHETER, koncentrationssvårigheter.

DEPRESSION.

PSYKOSOMATISKA SYMTOM som ont i magen, ont i huvudet, muskelspänningar, oro och sömnlöshet.

SJUKSKRIVNING och många sjukvårdsbesök, ofta med diffusa symtom.

ÄTSTÖRNINGAR.

SJÄLVSKADEBETEENDE.

ÖKAT ALKOHOL-, drog- eller medicineringsintag/missbruk.

KVINNAN MOTSÄTTER SIG fysisk kontakt.

HON VILL INTE TVÄTTA SIG alternativt tvättar sig överdrivet mycket.

KRÄKNINGSREFLEXER, svårigheter att svälja.

SJÄLVMORDSTANKAR, självmordsförsök.

KVINNAN FÖRLORAR FÄRDIGHETER eller får försämrade funktionsnivå.

FÖRSÄMRAD TALFÖRMÅGA, kommunikationsförmåga.

Ytterligare exempel på signaler att hålla utkik efter då vi arbetar i människors vardag, exempelvis i hemtjänst, som personlig assistent, som boendestödjare med mera:

SÖNDESLAGNA ELLER SÖNDERRIVNA tillhörigheter, till exempel fotoalbum där foton förstörts.

HÅL I DÖRRAR eller väggar.

BLÅMÄRKEN, RODNADER, klösmärken, svullnader och andra tecken på fysiskt våld.

MOTSÄTTER SIG FYSISK KONTAKT, skyggar vid duschning eller annan beröring.

RODNAD OCH ÖMHET runt könsorgan.

SEXUELLT ÖVERFÖRDA Sjukdomar eller oönskad graviditet.

PROBLEM MED INTIMHYGIEN eller hygien överhuvudtaget.

INKONTINENS, kissar i sängen, andra tecken på att hon kan ha "stängt av" sin kropp.

BETEENDEFÖRÄNDRINGAR I VARDAGEN, frångående av rutiner, isolering och så vidare.

REAKTIONER PÅ FILMER, böcker, tv-program med mera.

OVILJA MOT VISSA SAKER, till exempel åka färdtjänst, gå till jobbet, delta i sociala aktiviteter på gruppboenden och så vidare.

HON ANVÄNDER TILL EXEMPEL BOENDESTÖD som ett "skydd", vill inte gå ut själv.

INTERAKTIONEN MELLAN MANNEN OCH KVINNAN i hemmet, exempelvis kroppsspråk som förändras när båda befinner sig i rummet.

Alla dessa signaler kan, men behöver inte, handla om våld. Genom att ha kunskap om våld och genom att se utsatthet för våld som en möjlig förklaring ökar förutsättningarna för att vi ska kunna fånga upp fler våldsutsatta kvinnor.

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ Känner vi igen några av signalerna i kapitlet från brukare/klienter som vi har arbetat med? Har vi misstänkt våld? Hur har vi agerat?
- ✖ Vilka ytterligare signaler kan vi komma på som kan vara tecken på våld och övergrepp bland kvinnorna vi möter?
- ✖ Vilka olika typer av signaler kan det handla om beroende på om våldet skett helt nyligen eller om det ligger långt tillbaka i tiden?
- ✖ Finns det något som gör att vi drar oss för att se våld och övergrepp som en potentiell förklaring till signalerna vi ser? Vad kan det bero på?
- ✖ Vad behöver vi för att bli bättre på att uppmärksamma signaler på våld eller övergrepp?
- ✖ Finns det kvinnor som vi löper extra stor risk att missa? Varför? Vad behöver vi göra för att bli bättre på att fånga upp alla kvinnor, oberoende av till exempel ålder, sexuell läggning, etnisk tillhörighet, social klass och så vidare?

Att se – men ändå inte

Våld på gruppboenden och i dagliga verksamheter

Kvinnor med funktionsnedsättning blir också utsatta för våld inom vård och omsorg. Personalens attityder och uppfattningar om vad som är våld och brottsliga handlingar kan vara avgörande för om och hur våldet hanteras. Brott utsattheten kan till exempel osynliggöras genom att betraktas som ”missförhållanden” eller ”brister” i vården. Flera undersökningar, bland annat Astrid Kubis på sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, har visat att gruppboenden och dagcenter för personer med intellektuella funktionsnedsättningar kan bli ”rättsfria zoner”. Olagliga handlingar, där både gärningsmannen och den som utsätts har en intellektuell funktionsnedsättning, anmäls inte till polisen. Kännedom om övergreppen stannar inom LSS-verksamheten. På detta sätt saknar de som utsätts möjlighet att få upprättelse, skadestånd eller brottsskadeersättning. Vissa får även stå ut med att inte åtgärder vidtas vilket gör att de utsätts för nya övergrepp.

De faktorer som gör att rättsfria zoner upprätthålls är bland annat att

- Möjliga brott inte identifieras som brott av LSS-personal.
- Gärningsmannen anses vara oskyldig på grund av intellektuell eller psykisk funktionsnedsättning.
- Gärningsmannen är omtyckt av personal och därför ses övergreppen som rätt så harmlösa.
- Incidenterna tolkas som olyckliga, men förväntade, delar av den relation omsorgstagarna antas ha med varandra.
- Ambitionen att även ”obekväma” personer har rätt till sin bostad gör att man inte gärna flyttar på gärningsmän.
- Övergrepp mot personal anses ofta som ett större problem än övergrepp omsorgstagare emellan.

När en kollega går över gränsen

Ytterligare en typ av våld som många blundar för är det våld och de övergrepp som begås av kollegor. Det finns tydliga övergrepp som fysiskt våld eller sexuella kränkningar, men det finns också våld som ligger i ”gråzonen” och som inte alltid är juridiskt åtalbart men ändå upplevs som oerhört kränkande för den som utsätts. Det kan handla om psykiska kränkningar, att skämta på någons bekostnad, att prata över huvudet på någon, att använda bestraffningar i uppfostrande syfte och så vidare. Det kan också handla om försummelse, att inte tillhandahålla den hjälp någon har rätt till och behöver.

Kollegial lojalitet, att inte vilja vara en ”skvallerbytta”, rädsla för att ha fel eller för att bli illa omtyckt är vanliga orsaker till att inte rapportera när man tycker att en kollega går över gränsen för vad som är acceptabelt beteende gentemot klienter eller brukare.

I tidningen Intras nummer *Övergrepp och missförhållanden* (2007) finns fler exempel på och diskussionsfrågor kring kränkningar och övergrepp brukare–brukare eller personal–klient/brukare.

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ Vilka gråzoner finns på vår arbetsplats? Var och när finns störst risk att övergrepp sker?
- ✖ Har vi varit med om våld mellan brukare eller klienter som vi har blundat för eller förminskat? Vad beror det på? Vad behöver vi göra för att det inte ska ske igen?
- ✖ Har jag varit med om att jag inte har vågat agera när en kollega gått över gränsen mot/bidragit till försummelse mot någon brukare eller klient? Hur skulle jag vilja agera nästa gång?
- ✖ Har jag någon gång varit med om att våga agera när en kollega gått över gränsen mot/bidragit till försummelse mot någon klient? Vad hände?
- ✖ Respekten för individens integritet och självbestämmande ska genomsyra arbetet med stöd och service. Vilka svårigheter finns i en avvägning mellan den principen och att skydda någon mot våld eller övergrepp?
- ✖ Kan respekten för individens integritet och självbestämmande vara något att gömma sig bakom för att overse med att någon inte får det stöd eller den hjälp de behöver?

Att fråga

Våga fråga!

Jag tycker att folk borde fråga mer. Bara för att man inte tar upp det själv betyder det inte att man inte vill prata om det. Det kanske inte räcker att man frågar en gång. Man kanske måste fråga fem gånger, men egentligen vill man inget hellre än att prata om det. Man vill ju inte vara jobbig och så, men frågar någon många gånger så vet man ju att de verkligen menar det. Och säg inte: ”Du får säga till om du vill prata om det.” För man säger inte till. Jag har aldrig gjort det, även om jag har velat.

”Carro” i Grände (2007) s. 77

Flera studier på området visar på samma sak; om man inte ställer frågor om våld berättar kvinnor inte. Man måste fråga för att få veta.

Studier visar också att man inte behöver vara rädd för att fråga om våld utifrån att kvinnor skulle ta illa upp över detta. Kvinnor tycker oftast att det är bra att man frågar, oberoende av om de har våldserfarenheter eller inte.

Det viktigaste är inte att man frågar på precis rätt sätt utan att man frågar överhuvudtaget och är beredd att ta emot svaret. Ofta krävs det att man frågar flera gånger för att kvinnan ska våga berätta.

Att tänka på när man frågar

Det är viktigt att utgå från vilken person man har framför sig, man kan behöva formulera sig olika beroende på kommunikationsförmåga, ålder, kultur, men också utifrån vilka formuleringar man själv känner sig bekväm med.

Undvik starka ord som ”misshandel” eller ”våldtäkt” när du frågar eftersom många kvinnor har svårt att relatera till dessa ord. Många kvinnor är inte medvetna om att det som de har varit med om är övergrepp och otillåtna handlingar. Det kan därför vara viktigt att fokusera på hennes upplevelse när man frågar, till exempel om hon har varit med om något obehagligt eller om någon har gjort något mot henne som hon inte har velat vara med om.

Vänta gärna tills relationen och situationen känns trygg, men låt inte detta bli ett skäl att avvakta tills frågan inte behöver eller inte kan ställas. Även om det är bra att öppna för samtal om våld genom mer allmänna samtal om relationer eller om hennes relation är det viktigt att man så småningom vågar fråga mer raka, tydliga frågor. Detta gäller särskilt då man uppfattar signaler som skulle kunna vara tecken på våld.

Innan man vet vem förövaren är bör man undvika könsspecifika ord och i stället

använda ord som ”partner” eller ”person” eller ”någon”, för att inte missa kvinnor som utsatts av andra kvinnor exempelvis i samkönade relationer, i så kallad hederskontext, av anhöriga, personal eller på annat sätt.

Hur frågar man?

Det kan kännas extra svårt att ställa frågor om våld om det saknas tydliga tecken på att någon är utsatt. Fler och fler myndigheter och organisationer har börjat arbeta med screening, det vill säga man frågar samtliga kvinnor om erfarenheter av våld. De flesta, både kvinnor och personal, brukar ha goda erfarenheter av detta, även om många i personalen har upplevt det som svårt i början.

I verksamheter där det är möjligt att prata mer allmänt om relationer kan man ta upp svartsjuka, kränkningar och våld på ett naturligt sätt. Att som personal öppna för att relationer kan innehålla våld och att utsatthet för våld är vanligt underlättar för kvinnor att berätta. Det gör det också lättare för personalen att senare ställa mer direkta frågor.

Om en kvinna har sexuella kontakter som man misstänker att hon far illa av är det också bäst att öppna upp samtal kring sexualitet och relationer mer allmänt, för att sedan följa upp och utforska vidare. Samtal kring sexualitet får inte upplevas som moraliserande men ska samtidigt öppna upp för möjligheten att prata om sex som är kränkande eller självdestruktivt. Fokusera då på vad som görs mot henne och på hennes upplevelse, inte på hennes agerande.

Om vi befinner oss i en yrkesroll där samtal om relationer inte kan ske lika naturligt eller där tiden begränsar oss är en möjlig ingång:

– Jag vet inte om det gäller dig men många av dem vi träffar i vår verksamhet har erfarenheter av våld och kränkningar. Därför har vi rutinmässigt börjat fråga om detta. Har du någon gång blivit utsatt för våld eller kränkningar av någon i din närhet?

Socialstyrelsen har i verktyget FREDA tagit fram ett antal kortfrågor som man kan använda för att ställa frågor om fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Det finns även två extrafrågor för personer med funktionsnedsättning. FREDA kortfrågor kan laddas ner från www.socialstyrelsen.se

Socialstyrelsen har tagit fram en vägledning för personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård för att öka förutsättningarna för att våldsutsatthet fångas upp: *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga*. Vägledningen kan laddas ner på www.socialstyrelsen.se

Att fråga när man ser signaler som tyder på att någon är eller har varit utsatt

Ett sätt är att utgå från de signaler man uppfattat, berätta vad man har lagt märke till och nysta vidare utifrån detta, exempelvis:

- Jag har märkt att du ofta har bråttom hem eller har svårt att komma hit. Är det så att din partner inte vill att du ska vara hemifrån eller försöker kontrollera ditt liv på något sätt? Är din partner svartsjuk?
- Du berättar att du ofta har magsmärtor/ont i huvudet/svårt att sova. Det kanske inte gäller för dig men min erfarenhet är att många som har varit med om något svårt som våld eller övergrepp eller som har det svårt på något sätt kan få de symtomen. Hur är det för dig?
- Jag har märkt att du ofta har ekonomiska problem. Hur är det, har du själv kontroll över dina pengar eller är det någon annan som kontrollerar eller använder sig av dina pengar?
- Jag har märkt att du tycker att det är jobbigt med beröring/skadar dig själv/ofta berättar om sexuella situationer som du tycker känns jobbiga. Ibland kan det handla om att man har varit med om att någon har tagit på ens kropp/gjort något sexuellt mot en som man inte har velat vara med om. Har det någon gång hänt dig?
- Hur har du det hemma/i din relation? Du verkar orolig över din relation/över din partner. Hur är det när ni är oense eller bråkar, vad händer då? Händer det att du blir rädd för din partner?
- Du vill inte längre åka med färdtjänst. Vad beror det på? Är det något obehagligt som har hänt i samband med någon resa?

Att fråga när kvinnan har kommunikationssvårigheter

En del kvinnor har svårare att kommunicera sin utsatthet och att förstå frågor om våld. Detta kan till exempel gälla kvinnor med olika typer av intellektuell eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Det är då viktigt att anpassa frågorna så att de blir begripliga för den man talar med.

Förslag på sätt att fråga och prata med personer med intellektuell funktionsnedsättning om våld:

- Utgå från lättlästa böcker och filmer för att prata kring sex och relationer.
- Prata kring referensramar kring relationer, vad är okej, vad är inte okej?
- Prata om sexualitet kopplat till känslor, hur känns det när något känns bra, hur känns det när något känns dåligt?
- Bjuda på sig själv, rollspel, dockor, bilder, rita och måla, alternativa metoder till "pratet".
- "Är han snäll? Hur är han när han inte är snäll?"
- Ta det vid olika tillfällen, i lugn och ro, återkom till berättelsen.
- Prata kring normer kring vad som är " normalt".
- Många har varit med om att andra, anhöriga eller personal, hanterat deras kroppar på olika sätt. Prata om detta, de flytande gränserna, om integritet.
- "Din kropp är din kropp. Är det någon som har gjort något med din kropp som du inte vill/som inte känns bra?"
- Visa med eget beteende var gränserna går, till exempel när vi hjälper till i duschen. "Är det okej att jag ... tvättar dig på ryggen?" Vi visar själva var gränserna går och att de har rätt att förvänta sig respekt.
- Koppla frågan till de signaler man uppfattat, det man ser och det man får höra.
- Berätta om våld generellt på ett lättbegripligt sätt.
- Tänk på att inte alla är heterosexuella.

Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt har inom ramen för ett utvecklingsprojekt, som numera är avslutat, tagit fram pictobilder som kan användas för att ställa frågor om våld, *Reda-ut-häftet*. Detta kan laddas ner på: www.nck.uu.se/kunskapsbanken

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ Frågar vi om erfarenheter av våld?
- ✖ Om inte, varför? Vad behöver vi för att bli bättre på att fråga?
- ✖ Om vi har erfarenhet av att fråga kring våld, hur har vi upplevt detta? Hur har personen reagerat?
- ✖ Borde vi ställa frågan till alla? Vilka för- respektive nackdelar finns med det? Ska vi testa?
- ✖ Hur kan man ställa frågor om erfarenheter av fysiskt, psykiskt, sexuellt och ekonomiskt våld eller försummelse? Vilka sätt skulle kännas bekväma för oss? Vilka skulle passa våra klienter/brukare? Vilka sätt har vi provat?
- ✖ Hur känns exempelfrågorna i detta kapitel, skulle de kunna fungera för de klienter eller brukare som vi arbetar med? Skulle vi behöva omformulera eller fråga på något annat sätt för att nå just vår målgrupp?
- ✖ Finns det andra sätt att fråga kvinnor som har svårt att förstå eller att kommunicera med ord?
- ✖ Vilka rutiner har vi för att identifiera barn som upplever våld i hemmet? Frågar vi våldsutsatta om något barn kan ha sett eller hört våldet? Hur följer vi upp barnens situation?
- ✖ Finns det strukturella skäl (till exempel tid, arbetsrutiner, säkerhetstänkande, språksvårigheter) till att vi inte fångar upp våld eller att vi får svårt att hantera ärenden som berör våld i nära relationer? Vad behöver vi, vad kan vi förändra?
- ✖ För handläggare: Finns det utredningsrutiner i vår kommun som innehåller frågor om våld? Använder vi oss av dessa? Om ja, hur har de fungerat? Om inte, varför? Vad behöver vi för att kunna använda oss av dem? Vad kan vi själva förändra?

Att ta emot svaret

När man berättar om en våldtäkt vill man inte förklara sig eller bli ifrågasatt. Man vill inte heller ta emot fördomar eller värderingar. Jag vill inte behöva ta emot och bära den andres känslor om det som faktiskt hände mig. Jag vill bli accepterad och respekterad och lyssnad på.

”Emelie” i Grände (2007) s. 83

Alla som arbetar med människor, oberoende av funktion, bör kunna ställa frågor om våld. Alla bör kunna ta emot en berättelse om våld på ett gott sätt. Det innebär inte att alla kan eller bör hjälpa kvinnan praktiskt eller med att bearbeta våldet. Ofta räcker det att fråga, lyssna, ta henne och våldet på allvar och lotsa henne till vidare hjälp. I de flesta fall är det vår egen rädsla som sätter käppar i hjulet.

Ett bra bemötande kan vara avgörande

En kvinna som börjar berätta om våld befinner sig ofta i ett känslomässigt och praktiskt kaos. Dessutom kan hon som konsekvens av våldet ha låg självkänsla, svårt att lita på andra människor och vara rädd att inte bli trodd om hon berättar. Ett bra bemötande kan vara avgörande för att en kvinna ska kunna berätta om våldet. Det är viktigt att lyssna, ta emot och stanna kvar i kvinnans berättelse.

Några allmänna hållpunkter som är bra att tänka på är:

- Var tydlig med att du tror på henne och att du tar våldet på allvar.
- Var tydlig med att hon inte bär något ansvar för det våld hon har utsatts för, hela ansvaret vilar på den som har utsatt henne för våldet.
- Berätta att det hon har varit med om är ett brott och att hon har möjlighet att göra en polisanmälan utan att pressa. Berätta att hon kommer att få stöd under vägen.
- Ifrågasätt inte hennes berättelse eller hennes handlande.
- Fråga inte varför hon inte lämnat mannen, varför hon drack så mycket eller andra frågor som kan upplevas skuldbeläggande.
- Ha våldet i fokus. Hon har kanske problem med andra delar i sin tillvaro, men just nu är det våldet som hon behöver stöd och hjälp med.

- Tänk på att kvinnor ofta underdriver sina våldserfarenheter, det du får veta först är ofta bara toppen på ett isberg. Våga ställ följdfrågor och återkom till våldet vid flera samtalstillfällen.
- Våld och övergrepp är ofta traumatiserande. Det innebär att man inte alltid klarar av att berätta eller ens minnas allt som hänt. Det innebär också att man kan verka förvirrad eller osammanhängande när man berättar.
- Tänk på att kvinnan kan vara starkt känslomässigt bunden till eller på olika sätt beroende av våldsutövaren. Börja inte prata illa om honom även om det är viktigt att vara tydlig med att det han gjort är fel och allvarligt. På samma sätt måste hon få prata om hans goda sidor utan att bli motsagd.
- Om du är orolig för hennes säkerhet, berätta det för henne. Berätta också att socialtjänsten kan göra en riskbedömning och utreda den våldsutsattas behov av fortsatt stöd och skydd.
- Ha tålamod. Det kan ta tid att fatta beslut när man har varit utsatt för våld under lång tid.
- Låt henne avgöra hur hon vill gå vidare, men ge henne hopp om förändring och information om vilken hjälp som finns att tillgå.
- Ta reda på om det har funnits barn närvarande när hon har blivit utsatt för våld. Barn som lever i hem där våld förekommer är också brottsoffer, även om de själva inte utsätts fysiskt. De har också rätt till trygghet och hjälp.
- Våga finnas där och lyssna på det hon har att berätta. Du har fått ett förtroende och även om hon behöver annan hjälp är du kanske den första hon testar att berätta för. Att du vågar låta hennes berättelse finnas kan vara avgörande!

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ ”Jag vill bli accepterad, respekterad och lyssnad på” säger Emelie i citatet ovan. Hur ska vi i praktiken förhålla oss för att förmedla detta till kvinnor som berättar om våldserfarenheter?
- ✖ Många kvinnor som berättar om våld befinner sig i en kris. Vad innebär det att befinna sig i kris? Vad kan känneteckna en person i kris? Vad behöver man när man befinner sig i kris?
- ✖ Hur ska man som personal förhålla sig om en kvinna börjar berätta om utsatthet, till exempel under en psykos eller med uppgifter som verkar otroliga eller inte hänger ihop? Vilka konsekvenser kan olika förhållningssätt få för kvinnan?
- ✖ Vilka tror ni är de vanligaste misstagen man kan göra när en kvinna börjar berätta om våldserfarenheter? Hur ska man undvika dessa?
- ✖ Hur tror du att du själv skulle reagera om någon kvinna du möter i ditt arbete börjar berätta om till exempel en våldtäkt hon har varit med om? Vad behöver du för att kunna möta henne på ett sätt som fungerar bra för er båda?

Att agera

Vad behöver en kvinna som har utsatts för våld?

Vad en kvinna praktiskt behöver hjälp med varierar. Det beror på hur hennes situation ser ut, vem som har utsatt henne, hur riskfylld hennes situation är och när våldet har skett. Det vanligaste är inte att man möter kvinnor i en akut våldssituation utan att våldserfarenheterna ligger längre tillbaka i tiden men ändå får konsekvenser i kvinnors tillvaro. Man ska inte underskatta den inverkan man själv kan ha genom att förmedla: *Jag lyssnar, jag tror på dig, det var inte ditt fel.*

Men många kvinnor behöver även vidare stöd och hjälp. I detta kapitel beskrivs några allmänt hållna punkter som är bra för alla att känna till. Om man arbetar som handläggare kan en mängd andra punkter tillkomma som rör utredning, ekonomi, bostad, barn och så vidare.

Om du är handläggare, läs mer om hur du kan gå tillväga i ärenden som innefattar våld i Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Den kan laddas ner från www.socialstyrelsen.se

Tålmod och tid är viktiga faktorer när man ska ge stöd åt våldsutsatta kvinnor. Ofta krävs det att kvinnan får stöd att vända och vrida på sin situation och det som har hänt under lång tid innan hon känner sig redo att vidta åtgärder eller att söka hjälp.

Att söka kunskap där kunskap finns

Alla kan inte vara experter på allt, även om alla som arbetar med människor bör ha en grundläggande kunskap om våld. Alla kan inte heller vara ständigt uppdaterade kring vilka verksamheter som arbetar med våldsutsatta kvinnor och barn eller med våldsutövande män i kommunen eller länet. Däremot bör alla ha kunskap om var i socialtjänsten socialsekreterare, som utreder våldsutsattas behov av stöd och skydd, finns att tillgå.

I många kommuner och stadsdelar är det kvinnofridssamordnare, relationsvåldssamordnare eller särskilda team som arbetar med våld i nära relationer. Tillsammans med utredande socialsekreterare är detta personer som ska ha kunskap om problematiken och goda kunskaper om att utreda våldsutsatta personers

behov av stöd och skydd. I de fall kvinnan inte vill få sina behov utredda eller inte är redo för det, kan de även hänvisa till andra aktörer för till exempel samtal eller juridisk rådgivning. Ofta kan de också ge råd kring och hjälpa vidare vad gäller specifik kompetens och skydd till kvinnor med särskilda behov, till exempel kvinnor med funktionsnedsättning eller missbruksproblematik.

Dessutom har många kommuner en *kvinno- och tjejjour* som ofta har god kunskap om våld. De kan hjälpa till genom rådgivning till yrkesverksamma och skydd och stöd till den utsatta kvinnan.

Information om jourerna och kontaktuppgifter till närmaste kvinno- eller tjejjour hittar du genom:

www.roks.se Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

www.unizon.se Sveriges Kvinnojourers Riksförbund

www.tjejjouren.se

Nationellt centrum för kvinnofrid i Uppsala driver en nationell jourtelefon, *Kvinnofridslinjen*. Dit kan man ringa både som utsatt kvinna eller anhörig och när man som personal behöver råd kring ett ärende. De har också kunskap om vilka olika verksamheter som finns i din närhet. Kvinnofridslinjen når du genom:

www.kvinnofridslinjen.se

eller telefonnummer 020-50 50 50.

Längst bak i den här skriften hittar du kontaktuppgifter till fler verksamheter som har kunskap kring eller arbetar med våldsutsatta kvinnor.

Länsstyrelserna och Nationellt centrum för kvinnofrid har utvecklat ett metod- och kompetensstöd på webben, anpassat för kommuners och socialtjänstens arbete med mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Läs mer på www.nck.uu.se/kunskapsbanken

Rutiner för arbetsplatsen

Kommunerna är numera ålagda att planera verksamheten med uppföljningsbara mål, även inom området våld i nära relationer (SOSFS:4). Där ska det finnas rutiner för hur ärenden som rör våld i nära relationer ska handläggas, oavsett om det är en utförarverksamhet eller om det är en utredande verksamhet inom kommunens socialtjänst.

Rutiner ska vara skriftliga och levande dokument som utvärderas och omarbetas regelbundet. Kunskap om rutinerna ska även förmedlas till alla nyanställda i verksamheten.

Rutiner bör bland annat ge kunskap om:

- Hur man kan ställa frågor kring våld.
- Vilket förhållningssätt man bör ha i sitt arbete.
- Vad man kan ge för information och stöd till kvinnan.
- Vilka befogenheter man har som anställd – lagstadgat ansvar samt vad man får och inte får göra.
- Riktlinjer för utredning inklusive riskbedömning och säkerhetsplanering.
- Rutiner för dokumentation och uppföljning.
- Vad sekretesslagen innebär då man hanterar vuxna personers utsatthet.
- Vad anmälningsskyldigheten innebär då man misstänker att barn far illa.
- Vilka resurser som finns i kommunen eller länet dit man som anställd kan vända sig för rådgivning eller för hänvisning till våldsutsatta kvinnor.
- Riktlinjer för intern och extern samverkan.

När en kvinna nyligen har blivit utsatt

Polisanmälan

När man har utsatts för våld eller övergrepp bör man så snart som möjligt göra en polisanmälan. En kvinna med funktionsnedsättning kan vara i behov av extra stöd och hjälp både för att våga och kunna göra en anmälan och under själva rättsprocessen. Fråga henne om vad hon är orolig för och vilket stöd hon behöver. Rådgör med polis och åklagare om vilka möjligheter som finns för att underlätta för henne att kunna berätta sin historia på ett så bra sätt som möjligt och vilka möjligheter till extra stöd som finns under rättsprocessen. Hon kan också, beroende på funktionsnedsättning, vara i extra stort behov av tydlig och anpassad information.

Anledningarna till att polisanmäla kan vara:

- att få upprättelse
- att få hjälp att lägga skulden där den hör hemma i stället för på sig själv
- att få skydd mot nya övergrepp
- att få rätt till ekonomisk ersättning
- att skydda eventuella barn mot nya övergrepp.

Polisanmälan kan göras på flera olika sätt:

- Genom att besöka valfri polisstation.
- Via telefonnummer 112 om brottet pågår/nyss har skett, annars via telefonnummer 114 14 till polisen.
- Via internet på polisens webbplats www.polisen.se
- Genom att polisen tar upp anmälan direkt på brottsplatsen.

Det är att rekommendera att man gör polisanmälan genom besök. Det är bra att ringa innan och boka en tid då man ska göra en anmälan på polisstationen. Då slipper man komma in och berätta i en lucka vad det är man vill anmäla och sedan riskera att få vänta. Om man ringer först finns det också möjlighet för polisen att låta en polis med särskilda kunskaper om våld mot kvinnor ta upp anmälan.

Om man har utsatts för vålds- eller sexualbrott har man oftast rätt till ett eget juridiskt biträde, ett så kallat *målsägandebiträde*. Målsägandebiträdet skall ta till vara kvinnans intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till henne under både förundersökning och rättegång. Man kan begära målsägandebiträde till exempel i samband med anmälan eller förhör hos polisen. Målsägandebiträdet kostar ingenting för kvinnan.

Mer information:

Mer information om rättsprocessen, skadestånd, brottsskadeersättning med mera finns hos www.brottsoffermyndigheten.se samt på www.polisen.se

Mer och lättillgänglig information och filmer om hur det går till vid en rättegång finns på www.rattegangsskolan.se

Skador

Har kvinnan nyligen blivit misshandlad eller utsatt för sexuellt våld behöver hon kanske få vård och dokumentera sina skador. Berätta att det inte innebär att hon måste göra en polisanmälan. Fråga också om barnen blivit utsatta för eller har bevittnat våld. Även de kan behöva undersökas och få vård, stöd och dokumentation av eventuella skador.

Kvinnan måste inte berätta att hon har blivit utsatt för våld eller övergrepp, även om det är bra att göra det för att få bästa möjliga hjälp och för att bevis ska kunna samlas in och dokumenteras. Att göra en undersökning är frivilligt, det är kvinnan själv som bestämmer om hon vill genomgå undersökning och om hon vill ta de prover som föreslås.

Vill hon inte uppsöka sjukvård kan du som möter henne fråga om du får fotografera blåmärken och skriva ner hur de uppkom. Fråga om sexuellt våld och prata om dokumentation men också om möjligheten att långt efter att övergreppet skett göra en undersökning om hon är orolig för att hon fått skador eller att hon blivit smittad av en könssjukdom.

Skydd

Ta reda på om kvinnan behöver skydd. Om kvinnan uttrycker rädsla eller om du är det minsta osäker, se till att hon får möjlighet att komma hemifrån och se till att hon får kontakt med någon i socialtjänsten som har i uppgift att bedöma skyddsbehov. Tänk på att hon kan behöva skydd även om mannen (ännu) inte har utsatt henne för fysiskt våld och på att mannen kan vara hotfull utan att ha uttalat direkta hot. Fråga om hon är rädd för mannen och om vad hon tror att han skulle kunna göra. En del kvinnor känner sig av olika anledningar inte rädda, trots att de utsätts för grovt våld, resonera då kring rätten att slippa utsättas för våld. Tänk också på att kvinnor kan utsättas för våld i olika typer av nära relationer. Kanske är hon utsatt av sin familj, av släktingar eller en partner som inte är man.

Skydd innebär ofta att kvinnan och barnen behöver komma ifrån hemmet, till exempel till en kvinnojour med skyddat boende eller ett kommunalt kriscentrum. Om kvinnan har en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning, har blivit utsatt av en annan kvinna eller har ett aktivt missbruk kan särskild hänsyn behövas tas till detta. Att det finns färre alternativ för dessa kvinnor får inte innebära att deras behov av skydd glöms eller ignoreras. Resonera med någon som har kunskap om olika alternativ (se ovan) kring kvinnans möjligheter.

Det finns även andra möjligheter till skydd som besöksförbud, skyddad adress, larmpaket och kvarskrivning. Information kring detta finns hos polis och skattemyndighet.

Skydd kan också handla om att kvinnan ska kunna känna sig trygg för att slippa träffa förövaren igen, föreslå aldrig samtal där båda är närvarande.

Stöd och samtal

Det är bra om kvinnan så snart som möjligt får möjlighet att börja bearbeta våldet som hon har utsatts för. Det är vanligt att kvinnan befinner sig i kris, får skuld-känslor, känner sig ensam och ifrågasätter om hon hanterat saker rätt. Det är då viktigt att det finns stöd för kvinnan, någon hon kan resonera med och få sina tankar och känslor bekräftade. Se kontaktuppgifter längst bak.

Dokumentation

Dokumentera alla tecken på våld och skriv ner de berättelser du får höra, även om kvinnan just nu inte vill göra en anmälan. Om kvinnan senare vill polisanmäla kan du vittna om skador du sett, hur kvinnan mått och vad hon berättat för dig. Om du arbetar som utredande socialsekreterare, tänk på att alltid upprätta separata akter för mannen och kvinnan.

Tolk

I alla kontakter med myndigheter har kvinnan rätt till tolk eller teckentolk. Låt inte vänner eller närstående tolka och se till att kvinnan inte har någon privat koppling även då det är en professionell tolk eller teckentolk. En kvinnlig tolk kan ibland vara att föredra för kvinnor som ska berätta, särskilt om sexuellt våld.

Barn

Barn som lever i hem där våld förekommer behöver få trygghet och hjälp att bearbeta detta. Forskning visar att barn som bevittnar våld i hemmet lider lika stor skada som barn som själva utsätts fysiskt eller sexuellt. En utredning ska alltid göras av socialnämnden om barnens situation och hjälpbehov.

Om våldet ligger längre tillbaka i tiden

Den som blir utsatt för våld och övergrepp vill ofta försöka gå vidare och glömma det som hänt. Våldet kan påverka henne många år senare psykiskt i form av ångest och depression, traumareaktioner som flashbacks, mardrömmar, koncentrationssvårigheter, sömnsvårigheter med mera. Det påverkar också hennes liv praktiskt

om hon fortfarande gömmer sig för mannen, har fått sin ekonomi förstörd eller har fått fysiska men. Det kan vara en bakomliggande orsak till missbruk och psykisk ohälsa. Att våldet ligger långt tillbaka i tiden betyder inte att det är för sent att bearbeta det som hänt. Hjälp kvinnan att komma i kontakt med utredande socialsekreterare för att få sina behov av stöd och hjälp utredda. Utredningen ska leda till att den våldsutsatta får de stödinsatser som hon är i behov av. Det kan vara stöd att bearbeta våldet enskilt eller i samtalsgrupp. Se kontaktuppgifter längst bak.

Gjorde man ingen polisanmälan tiden efter brottet finns det inget som hindrar att man gör det senare. Preskriptionstiden börjar räknas från den dag då brottet har begåtts.

Exempel på preskriptionstider:

Misshandel fem år, ringa misshandel två år, grov misshandel tio år.

Grov kvinnofridskränkning tio år.

Olaga hot tio år.

Våldtäkt och sexuellt tvång tio år, grov våldtäkt femton år.

När det gäller de flesta sexualbrott mot barn börjar preskriptionstiden räknas först från den dag då barnet fyller 18 år.

Sekretess och polisanmälan

Socialtjänsten och hälso- och sjukvården lyder under sekretesslagstiftningen. All personal har tystnadsplikt. Det är den enskilde, i det här fallet kvinnan, som ger sitt tillstånd om sekretessen får brytas. Det gäller då för personal att motivera kvinnan att själv anmäla brottet hon har utsatts för eller att inhämta samtycke att få göra polisanmälan. Det är viktigt att kvinnan känner sig trygg och att hon informeras om vilket stöd hon kan få under den rättsliga processen.

Sekretessen kan brytas i vissa fall

Om brottet är av den graden att påföljden är **minst ett års fängelse** i straffskalan kan personal göra polisanmälan utan att bryta mot *Offentlighets- och sekretesslagen* (OSL). Detsamma gäller försök till brott då påföljden är minst två års fängelse i straffskalan. Sekretess får även brytas när det gäller vissa brott mot barn under 18

Exempel på straffpåföljder:

Misshandel: fängelse i högst två år.

Ringa misshandel: böter till fängelse i högst sex månader.

Grov misshandel: fängelse i lägst ett och högst tio år.

Grov kvinnofridskränkning: fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Våldtäkt: fängelse i lägst två och högst sex år.

år som brott mot liv och hälsa, mot frihet eller frid, vid sexualbrott och könsstympning. Dessutom kan sekretessen brytas i en nödsituation för att avvärja fara för liv, hälsa eller värdefull egendom. Eftersom det är svårt att veta vilket brott som kan komma ifråga är det viktigt att rådgöra med till exempel kommunjurist innan anmälan görs.

Läs lagtexter i fulltext på www.lagrummet.se

Lex Sarah

Lex Sarahlagstiftningen gäller för socialtjänsten, verksamheter enligt LSS och Statens Institutionsstyrelse. Lex Sarah har ett tydligt syfte att inte enbart fånga upp och åtgärda pågående missförhållanden i verksamheterna utan att också förebygga missförhållanden. Verksamheterna har skyldighet att rapportera, utreda, avhjälpa och undanröja missförhållanden, eller påtagliga risker för missförhållanden, som rör den som får eller som kan komma ifråga för socialtjänstens insatser.

Enligt bestämmelserna i SoL och LSS ska anställda genast rapportera missförhållanden och påtaglig risk för missförhållanden till den som bedriver verksamheten. Den anställda har skyldighet att rapportera missförhållanden antingen det är något hen själv har sett, eller om det är något klienter, brukare, anhörig eller någon annan har berättat om.

Den som bedriver verksamheten utreda och avhjälpa eller undanröja det rapporterade missförhållandet utan dröjsmål.

Om det visar sig att missförhållandet är allvarligt ska den som bedriver verksamheten snarast anmäla det till Inspektionen för Vård och Omsorg (IVO).

Dessutom ska man dokumentera vilka åtgärder som vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att det allvarliga missförhållandet uppstår på nytt.

Missförhållanden kan bestå både av aktiva handlingar och försummelser. Exempel på missförhållanden i verksamhet:

- Fysiska, psykiska och sexuella övergrepp
- Brister i bemötande av anställda m.fl.
- Brister i rättssäkerhet vid handläggning och genomförande
- Brister i utförande av insatser (eller inte utförda insatser)
- Brister i fysisk miljö, utrustning och teknik
- Ekonomiska övergrepp

Vad gäller våld är Lex Sarah ett redskap för att förebygga och åtgärda våld som sker inom ramen för verksamheten, exempelvis våld och andra övergrepp mot omsorgstagare från personal eller från en omsorgstagare gentemot en annan. Det kan också handla om åtgärder som inte har vidtagits, trots att det har framgått att någon är våldsutsatt.

Läs mer i *Lex Sarah – Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om Lex Sarah*. Den, liksom annan information om Lex Sarah finns på www.socialstyrelsen.se

Anmälan då barn misstänks fara illa

Alla som arbetar i yrkesmässigt bedriven verksamhet och som misstänker att ett barn far illa och skulle kunna behöva socialnämndens stöd är skyldiga att göra en anmälan om detta:

14 kap 1 § SoL

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda av sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.

Situationen behöver alltså inte vara klarlagd för att anmälan ska göras, det räcker att man misstänker att barn far illa. Det kan till exempel handla om att man misstänker att ett barn är utsatt för våld, har sett eller hört våld mot någon närstående eller på annat sätt far illa. Anmälan ska göras till socialnämnden i den kommun där barnet vistas. De som omfattas av anmälningsskyldigheten har också

skyldighet att lämna uppgifter som kan vara av betydelse för en pågående utredning om att ett barn är i behov av skydd. Uppgiftsskyldigheten gäller även om någon annan har gjort anmälan eller om socialnämnden på eget initiativ inlett en utredning. Anmälningsskyldigheten bryter sekretessen mellan myndigheter.

Om man är osäker har man alltid möjlighet att ringa till socialtjänsten och diskutera ärendet anonymt.

Läs mer om anmälningsskyldigheten och hur du kan gå till väga i *Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*. Den kan laddas ner på www.socialstyrelsen.se

Diskussionsfrågor för arbetsgruppen:

- ✖ Vilka rutiner har vi på vår arbetsplats när vi misstänker eller vet att en klient utsatts eller utsätts för våld och övergrepp? När det är akut, skett nyligen eller ligger längre tillbaka i tiden?
- ✖ Har det hänt att det framgått att en kvinna är eller har varit utsatt för våld eller övergrepp utan att hon har fått adekvat stöd och hjälp i detta av oss? Varför? Vad bör vi göra för att det inte ska hända igen?
- ✖ Vilka rutiner har vi för att fånga upp våldsutövande män? Frågar vi om våldsutövning? Vad har hänt när vi har gjort det? Hur går vi vidare?
- ✖ Vilka andra verksamheter kan vi använda oss av då vi misstänker eller vet att en kvinna har utsatts för våld, att ett barn har upplevt eller utsatts för våld eller att någon har utövat våld?
- ✖ Har vi ett skyddsnät för att själva orka arbeta med frågor om våld och utsatthet? Kan vi avlasta oss hos kollegor, i handledning, på annat sätt? Gör vi det?
- ✖ Hur ska vi se till att hålla frågan om våld levande i vår arbetsgrupp? Ska vi ha det som ett återkommande tema på personalmöten eller liknande?

Att diskutera, Lex Sarah

Svar finns längst bak i skriften.

1. Johanna är 27 år och har en lindrig till måttlig intellektuell funktionsnedsättning. Hon bor hemma hos sina föräldrar. Johannas mamma är god man med uppdrag att bevaka hennes rätt och förvalta hennes tillgångar. På dagarna har Johanna daglig verksamhet enligt LSS. En eftermiddag följer Robert, som går i samma dagliga verksamhet, med Johanna hem. Föräldrarna är inte hemma. Johanna utnyttjas sexuellt. Johanna skäms och vill inte berätta någonting för sina föräldrar. Dagarna och veckorna efter utnyttjandet uppmärksammar personalen i den dagliga verksamheten att Johanna förändrats. Hon är skygg, orolig och gråter mycket. När hennes stödperson frågar vad som hänt berättar Johanna om händelsen.

Ska det inträffade leda till en rapport om missförhållanden enligt Lex Sarah?

Bör gode man (Johannas mamma) informeras?

Bör personalen polisanmäla det inträffade?

2. Frida som är 32 år gammal har en psykisk funktionsnedsättning för vilken hon beviljats boendestöd och god man. Den gode mannen sörjer inte för person. Frida deltar i en arbetsverksamhet inom socialpsykiatri och förutom en långdragen konflikt med en annan deltagare fungerar det bra. Vid ett par tillfällen har Frida och Niklas grälat så mycket och högljutt att personal har gått emellan och talat om att de får lösa sin konflikt på egen hand utanför verksamheten. En dag när Frida och Niklas hamnat vid samma arbetsbord och konflikten blossat upp igen tappar Niklas behärskningen och knuffar till Frida så att hon ramlar omkull varpå han sparkar henne upprepade gånger på benen och i ryggen. Ingen personal är på plats inne i lokalen när det händer, men efter det inträffade vill Frida inte på några villkor sitta nära Niklas och berättar till slut varför. Frida vägrar berätta om incidenten för gode man eller göra polisanmälan.

Hur ska personalen agera?

Har Frida något att säga till om?

3. Marie-Louise är 45 år och har en måttlig utvecklingsstörning med autistiska drag som medför kommunikationssvårigheter. Marie-Louise har god man som bevakar hennes rätt och sköter hennes ekonomi. Det dagliga stödet får Marie-Louise från sin gruppbostad enligt LSS. En kväll i veckan får Marie-Louise besök i gruppboستaden av Göran som tidigare var hennes utomstående kontaktperson. Vanligen är Marie-Louise uppspelt och glad efter besöken men på senare tid har hon varit mer dämpad och tystlåten. En kväll när Göran varit där noterar personalen att Marie-Louise är nedstämd och har ett handflatsstort rött avtryck med konturer från fingrar på sin ena kind. Båda underarmarna är fulla av smala fingerbreda blåmärken, som om någon hållit fast henne mycket hårt. Marie-Louise kan inte berätta om vad som hänt och när personalen frågar säger hon att hon inte vill prata, inte heller med gode mannen som personalen erbjuder sig att ringa efter.

Hur ska personalen hantera situationen?

4. Mila är 15 år och kom till Sverige med sina föräldrar för fem år sedan. Mila har Spinal Muskel Atrofi (SMA) som är en neuromuskulär sjukdom som orsakar muskelsvaghet. Mila sitter i rullstol eller permobil men behöver omfattande stöd. På eftermiddagar och kvällar då Mila inte är i skolan och föräldrarna arbetar har hon personlig assistans enligt LSS. Mila har två assistenter som arbetar halva tiden var. Assistenten Carro brukar prata i sin mobiltelefon när hon hjälper Mila. Vid ett tillfälle avbryter Carro stödet till Mila vid ett toalettbesök för att ta ett samtal. Det drar ut på tiden och Mila ropar att hon vill ha hjälp. När Carro kommer tillbaka är hon irriterad och skäller på Mila för att hon skrikit. Carro är hårdhänt och slarvig och när hon lyfter Mila till rullstolen nästan kastar hon henne i den varpå rullstolen rullar bakåt och Mila landar på golvet. I fallet slår Mila bakhuvudet hårt i golvet och det börjar blöda kraftigt. Carro sätter på ett plåster och släpper ut Milas hår så att skadan inte syns. När Milas föräldrar kommer hem sover Mila men morgonen därpå berättar hon vad som hände föregående kväll. Milas föräldrar blir upprörda men vet inte vad som kan göras. Ingen av dem talar svenska särskilt väl och de är oroliga för att assistansen till Mila ska dras in om de anmäler till polisen eller klagar hos utförelsen. När Mila träffar sin andra assistent Tanja efter skolan upptäcker Tanja att Mila har levrat blod i håret. Mila berättar för Tanja vad som hänt men förbjuder henne att berätta det vidare eftersom hon är rädd för vad som kommer att hända då. Hon vill inte heller ställa till bekymmer för sina föräldrar eller att de ska få frågor.

Vad ska göras?

Litteraturtips

Alakoski, S. red. (2007) *Lyckliga slut; Sjutton berättelser om vardagsvåldet*. Stockholm: Ordfront förlag AB.

Amphi produktion *Det finns stunder. Utbildningsmaterial med filmer om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning* www.amphi.se

Bengtsson-Tops, A. (2004) *Vi är många. Övergrepp mot kvinnor som använder psykiatrin*. En omfångsstudie. Stockholm: Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH).

Enander, V. & Holmberg, C. (2011) *Hur går hon? Om att stödja misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, M. (red.) (2007). *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia förlag.

Finndahl, K. (2001) *Våga se. En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder*. Stockholm: Forum kvinnor och handikapp.

Grände, J., Lundberg, L. & Eriksson, M. (2014) *I arbete med våldsutsatta kvinnor. En handbok för yrkesverksamma*. Stockholm: Gothia förlag.

Grände, J. (2007) *Utsatt för våldtäkt? En bok till dig som blivit drabbad*. Stockholm: Gothia förlag.

Helmersson, S. & Mulabdic, A. (2008) *Respektera mig! Handbok för yrkesverksamma om våldsutsatta kvinnor med missbruk*. Malmö: Sociala resursförvaltningen, Malmö stad.

Holmberg, C. & Enander, V. (2004) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa böcker.

Holmberg, C. & Stjernqvist, U. (2008) *Våldsamt lika och olika*. Stockholm: Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter (RFSL).

Intra (2007) (tidsskrift) *Övergrepp och missförhållanden*. www.intra.info.se

Kristensen, K. (2008) *Riktlinjer för tillgänglighet på skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor*. Göteborg: Bräcke Diakoni.

Länsstyrelsen i Östergötland (2011) *Våga göra skillnad. En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller riskerar att bli gifta mot sin vilja*.

Myndigheten för Ungdoms- och CIVILSAMHÄLLESFRÅGOR (2009) *Men fråga mig bara. Om sexuell exploatering och hur du kan hjälpa utsatta barn och unga*. Stockholm: Myndigheten för Ungdoms- och CIVILSAMHÄLLESFRÅGOR.

Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. (2017) Myndigheten för delaktighet.

När samhället inte ser, hör eller förstår. Könsrelaterat våld och funktionshinder. (2016) Nordens Velfärdscenter.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2009) *Våld i samkönade relationer. En kunskaps- och forskningsöversikt*. Rapport 2009:2 Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Rapport 2013:1 Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.

Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet (2014) *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa* Uppsala: Uppsala Universitet.

När samhället inte ser, hör eller förstår. Könsrelaterat våld och funktionshinder. (2016) Nordens Velfärdscenter. Socialstyrelsen (2011) *Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2015) *Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2014) *Blånader och silverhår. Utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Torgny, K. (2008) *Dubbelt utsatt – om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Göteborg: Bräcke Diakoni.

Utredningsinstitutet Handu (2007) *Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Utredningsinstitutet Handu.

Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Nationellt centrum för kvinnofrid. Uppsala. (2014:1).

Svar till Lex Sarah-ärenden

Lex Sarah-situationer bedömda enligt 14 kap. 2 § SoL och 24 a § LSS.

Ärende 1 Johanna:

Svar: Händelsen inträffade inte i verksamheten, alltså skall ingen rapport om missförhållanden göras. Johanna är 27 år gammal och hennes vilja att inte informera gode man ska respekteras. Däremot kan personalen diskutera med henne om det möjliga stöd hon skulle kunna få från sin gode man om denna kände till händelsen. Personalen bör stötta Johanna, både i hur hon ska förhålla sig till Robert, och genom att förklara för- och nackdelar med polisanmälan samt hur den går till. Personalen har möjlighet att bryta sekretess om det är fråga om en misstänkt våldtäkt, som har högt straffvärde, men bör inte bryta sekretessen i detta fall för att polisanmäla mot Johannas vilja.

Ärende 2 Frida:

Svar: Det som Frida utsatts för skedde inom verksamheten vilket föranleder rapport om missförhållanden. Den omständigheten att personalen känt till konflikt-situationen men inte verkat för att lösa den kan också utgöra skäl för rapport om missförhållanden. Frida väljer själv om hon vill berätta för gode man eller polisanmäla. Det som Frida utsatts för är ett brott som antagligen är för ringa för att sekretessen ska kunna brytas. Det kan bli aktuellt vid grova våldsbrott eller sexualbrott med två, respektive ett års straffvärde. Frida bestämmer inte över om rapport om missförhållanden enligt Lex Sarah ska göras men i de övriga fallen ska hennes vilja respekteras.

Ärende 3 Marie-Louise:

Svar: Personalen ska göra en rapport om missförhållanden och vidta åtgärder för att skydda Marie-Louise mot fortsatta övergrepp. Det är också viktigt att personalen dokumenterar skadorna ifall händelsen i ett senare skede ska polisanmälas. Personalen ska ta upp händelsen med henne samt diskutera ändrade åtgärder med henne och i övrigt stötta henne. Troligen är inte brottet så allvarligt att sekretessen kan brytas (för att det ska vara möjligt krävs att brottet som lägst straffas med ett års fängelse). Frågan om polisanmälan utan samtycke kan diskuteras mot bakgrund av att det i förarbetena till LSS (prop. 1992/93:159) slås fast att det ligger inom ramen för omvårdnadsbegreppet att se till att misstankar om övergrepp och

andra brott mot brukare polisanmäls. Om kvinnan inte vill anmäla ett brott som skulle ge ett års fängelse, ska det göras en sekretessprövning huruvida uppgiften kan röjas utan att vara till men för henne. Allmänt sett är det inte till men för den enskilde att brott mot henne anmäls, men varje prövning måste göras utifrån de särskilda omständigheterna i fallet.

Ärende 4 Mila:

Svar: Tanja är skyldig enligt 24 a § LSS att anmäla händelsen till den verksamhetsansvarige. Det är viktigt att en diskussion förs med föräldrarna och stöttar dem så de i sin tur kan vara ett bra stöd för Mila. Åtgärder ska vidtas för att skydda Mila från upprepade utsatthet. Enligt 14 kap 1 § SoL ska händelser som den ovan beskrivna anmälas till socialtjänsten eftersom de utgör våld mot barn. Brott mot barn bör som huvudregel polisanmälas. Sekretessen kan brytas eftersom Mila är under 18 år.

Egna anteckningar

[illegible]

Länsstyrelsen
Stockholm